

INSTITUȚIILE DEZVOLTĂRII RURALE

- Studiu de caz -

VIOLETA FLORIAN
MARIN POPESCU
MARIOARA RUSU
CARMEN ȘTEFĂNESCU
FILON TODEROIU

1. Elemente definitorii ale spațiului rural

Spațiul rural din România este format în prezent (anul 1999) din suprafața administrativă a celor 2.688 de comune (formate din 12.751 de sate). Suprafața spațiului rural, astfel delimitat, însumează 212,7 mii kmp, reprezentând peste 89% din suprafața țării.

Populația rurală numără 10,14 milioane de locuitori și reprezintă 45,1% din populația țării, rezultând o densitate relativ slabă, de sub 48 locuitori/kmp.

Spațiul rural – ca suprafață și populație – nu are o pondere la fel de mare în toate cele 8 regiuni de dezvoltare. Cel mai întins spațiu rural este în regiunea Nord-Est (94,0% din suprafață), iar cea mai numeroasă populație rurală este în regiunea Sud (55,7% din populație).

Un caz particular îl reprezintă regiunea București, în cuprinsul căreia se găsește și municipiul București, capitala României, care domină net în populația regiunii, concentrând 88,8% din întreaga populație. Populația rurală din jurul capitalei nu reprezintă decât 11,2% din populația regiunii.

Comuna este unitatea administrativă de bază în teritoriul căreia se implementează politica rurală. Autoritățile comunale sunt partenerii locali ai autorităților regionale în realizarea politicii rurale. Numărul partenerilor locali variază de la 267 comune în cazul regiunii Vest, la 481 în cazul regiunii Sud. Excepție face regiunea București, care are numai 38 de comune.

Populația medie a unei comune este 3780 locuitori, dar există o mare varietatea a comunelor din România sub aspectul dimensiunilor demografice. O comună este formată din mai multe sate. În medie, revin 4,7 sate pe o comună. Peste jumătate din comune (55,4%) sunt formate din 1-4 sate, iar 6,2% din comune au mai mult de 10 sate.

Satele prezintă o mare diversitate sub aspectul numărului de locuitori. Dimensiunea satelor variază, de la cele care au doar câțiva locuitori, până la sate cu peste 7000-9000 locuitori. Predomină satele cu puțini locuitori, numărul mediu de locuitori ai unui sat fiind de cca. 800.

Componenta satelor după numărul de locuitori și a comunelor după numărul de sate și de locuitori influențează în mod semnificativ gradul de asigurare

a populației cu echipamente și servicii publice. Comunele cu număr mic sau dispersat de locuitori sau cu sate risipite au cele mai mari probleme sub aspectul echipării edilitare și au avut, în ultimele decenii, descreșterile cele mai mari de populație.

2. Agricultură în spațiul rural regional

Agricultura reprezintă principala ramură din punctul de vedere al ocupării populației (36,8%). Industria ocupă locul doi, cu doar 27%. Această poziție se datorează, în principal, unui proces de reducere cu peste 10 puncte procentuale a ponderii ramurii industriei și construcțiilor. Ponderea populației ocupate în agricultură este oscilantă, având o tendință ușor ascendentă.

În majoritatea regiunilor, agricultura și silvicultura domină întreaga economie regională. Numai în trei regiuni (Vest, Centru și București) agricultura este devansată de industrie și construcții.

Ponderea ramurii *agricultură* în economia regiunilor (din punctul de vedere al ocupării) variază între 29,7% și 45,6%, cu excepția regiunii București (6,3%), ale cărei caracteristici economico-demografice sunt date de prezența Municipiului București. Regiunile cu cele mai largi sectoare agricole sunt, în ordine, Nord-Est, Sud-Vest și Sud.

În mediul rural, ramura agriculturii domină net ca activitate economică, ocupând circa 70% din forța de muncă. Chiar și în urban, agricultura reprezintă câteva procente în forța de muncă. În ultimii ani, structura economică din rural a rămas aproape neschimbată, doar serviciile au crescut ușor ca pondere din punct de vedere al ocupării.

Între regiunile țării există diferențe în ceea ce privește locul agriculturii în economia rurală.

Agricultura este unica ramură din economia României în care persoanele vârstnice sunt predominante (chiar și în agricultura practică în orașe). Mai mult de jumătate din agricultori (53,2%) au depășit vârsta de 50 de ani, și aproape o cincime a depășit chiar 65 de ani. În schimb, numai ceva mai mult de un sfert (27,0%) din agricultori sunt tineri, având vârsta sub 35 de ani.

3. Caracteristici socioeconomice ale arealului rural studiat

Studierea modului concret în care funcționează rețelele instituționale în comunitățile rurale s-a făcut în comuna Daia, județul Giurgiu, regiunea de dezvoltare Sud. Regiunea de Sud cuprinde zone rurale defavorizate, areale marginalizate socioeconomic.

Tabelul nr. 1

Indicatorii socioeconomi ai regiunilor de dezvoltare

Indicatori	Sud	Sud-vest	Vest	Nord-vest	Centru	Nord-est	Sud-est	București
Nr. locuitori rurali-medie	4232	2864	1677	2928	2262	4547	2796	557
Indice de îmbătrânire ^{x)}	166,2	150,6	94,9	125,8	95,3	122,2	105,3	10,1
Indice de înnoire ^{xx)}	169,7	141,5	76,3	126,2	115,8	213,1	125,2	12,8
Nr. ha agricol/locuitor rural	1,6	1,4	0,9	1,2	1,1	1,6	1,1	0,1
UVM/100 ha	61,0	38,0	25,4	47,0	38,5	67,6	32,3	8,1
Suprafața medie - în proprietate -	1,9	1,5	1,9	2,3	2,6	2,5	3,1	0,1
Suprafața medie - în asociații -	375,2	167,3	61,5	82,0	83,6	145,1	292,3	19,2
Populația activă ocupată/1000 locuitori	612	395	323	454	474	428	304	661
Nr. locuitori/ medic	1838	1543	1154	1692	1388	2130	1482	67
Abonamente TV/1000 locuitori	215	114	94	108	101	164	117	362
Mortalitate infantilă ^{xxx)}	25,9	19,7	13,8	20,0	14,1	29,7	20,3	18,9

^{x)} indice de îmbătrânire a populației = $((60+) / (0-14 \text{ ani}))$;

^{xx)} indice de înnoire a forței de muncă = $((15-29) / (30-44 \text{ ani}))$;

^{xxx)} rata mortalității infantile = $(\text{număr decese sub un an} / 1000 \text{ născuți vii})$;

Sursa: Dezvoltarea Rurală în România, Carta Verde, București, 1998.

Zona de dezvoltare Sud a spațiului rural românesc este caracterizată de: lipsa diversificării activităților economice, ceea ce determină dependență excesivă de agricultură, eficiență economică redusă a activităților agricole, mod defectuos de exploatare a terenurilor și de valorificare a produselor agricole.

Infrastructura socială este deficitară, echiparea hidroedilitară aproape inexistentă, accesul dificil la rețeaua rutieră. Se constată și existența unui proces accentuat de degradare a mediului, îndeosebi în ceea ce privește solurile, apele de suprafață și vegetația forestieră.

Este o zonă de sărăcie rurală, în care am putut constata o cauzalitate directă și puternică între fenomenele economice și cele sociale, o întrepătrundere între sărăcia economică și socială; de exemplu, există corelații pozitive semnificative statistic, între suprafața medie deținută ca proprietate și suprafața medie a

asociațiilor, și o corelație negativă, semnificativă statistic, între gradul de intensitate a activităților agricole cuantificate prin UVM/100 ha și calitatea vieții rurale – cuantificată prin mortalitate infantilă.

În această zonă există disparități între arealele rurale, subregiuni în care sărăcia este mai accentuată, înregistrându-se o sărăcie absolută, sau există forme mai atenuate, o sărăcie relativă. Județul Giurgiu, în care este situată comunitatea rurală în care am făcut investigația sociologică, este situat într-o „pungă” de sărăcie rurală.

Tabelul nr. 2

Indicele mediu al sărăciei^{x)}. Comunitatea rurală, pe subregiuni de dezvoltare

Regiuni de dezvoltare	Subregiuni de dezvoltare rurală ^{xx)}	Media indicelui de sărăcie comunitară
Nord-est	1.Suceava, Neamț, Bacău	14,24
	2.Botoșani, Vaslui, Iași	19,38
Sud Est	1.Galați, Constanța, Brăila	14,19
	2.Buzău, Vrancea, Tulcea	15,39
Sud	1.Argeș, Prahova, Dâmbovița	6,42
	2.Teleorman, Giurgiu, Ialomița, Călărași	16,63
Sud-Vest	1.Olt, Mehedinți, Dolj	14,78
	2.Vâlcea, Gorj	9,48
Vest	1.Timiș, Arad	6,75
	2.Hunedoara, Caraș-Severin	9,32
Nord-Vest	1.Cluj, Bihor	8,52
	2.Maramureș, Satu-Mare, Sălaj, Bistrița-Năsăud	11,49
Centru	1.Brașov, Sibiu	2,22
	2.Mureș, Covasna, Harghita, Alba	7,16
București		^{xxx)}

^{x)} indicele este constituit ca scor factorial din ratele mortalității infantile, emigrări, fertilități generale;
^{xx)} indicele pe subregiune a fost calculat ca medie ponderată a indicelui compozit al sărăciei la nivel de comună, ponderea fiind populația comunei;

^{xxx)} date insuficiente pentru estimare;

Sursa: Analiza dezvoltării rurale în România, 1999:46.

Județul Giurgiu este situat în „punga” de sărăcie care include arealul rural al Câmpiei Teleorman în care punctele slabe, nefavorabile modernizării și dezvoltării rurale sunt:

- din punct de vedere demografic: declin demografic provocat de îmbătrânirea accentuată a populației, natalitate în general inferioară mediei, mortalitate mare, capacitate redusă de regenerare demografică;
- din punct de vedere economic: grad redus de ocupare a forței de muncă, pondere redusă a activităților neagricole;
- din punct de vedere al locuirii: predomină locuințele realizate din materiale slab rezistente, echipare deosebit de redusă cu instalații de alimentare cu apă;

- din punct de vedere social: nivel ridicat al mortalității infantile;
- din punct de vedere ecologic: soluri puternic și foarte puternic degradate, lipsa acută a pădurilor (Dezvoltarea rurală în România, 1998: 33-34).

4. Profilul socioeconomic al comunității investigate

Sondajele sociologice făcute în 1996 și 1998 pe eșantioane reprezentative (1650 și respectiv 1676 gospodării individuale) identifică în acest areal (în care se situează comuna Daia), existența unei comunități rurale în care instituțiile rurale - proprietate,arendă - sunt prezente și au o funcționalitate relativ normală, iar celelalte - piața forței de muncă, piața input-urilor, piața serviciilor, piața produselor agricole - sunt într-o fază de cristalizare.

Eșantionul utilizat în cele două sondaje a fost de tip probabilist bistadial, iar criteriile de eșantionare au fost: *tipul comunei și nivelul de dezvoltare al județului*. În cel de-al doilea sondaj s-a utilizat un eșantion semipanel: un eșantion panel cu 800 de gospodării rurale necesar analizei dinamicii 1996-1998 și un eșantion de 860 gospodării în care au fost cuprinse și gospodăriile individuale cu mai puțin de 0,5 ha, gospodării absente în sondajul din 1996.

Comuna Daia este formată din 2 sate – Daia și Plopșor, cu o populație de 4000 locuitori, și este situată între 2 poli urbani – 50 km de capitala țării și 13 km de reședința de județ. Totalul suprafeței agricole este de 6359 ha din care 5371 ha teren arabil; din totalul suprafeței agricole, 76 ha sunt ocupate de pășune, 326 ha vii, 8 ha livezi, 269 ha păduri, 86 ha drumuri, 204 ha construcții și 19 ha terenuri neproductive. Sistemul de irigații este parțial funcțional.

Tipurile de proprietate existente în 1999 erau: proprietate particulară (77,0% din terenuri, 12,8% în proprietate publică (pășuni), 10% proprietate de stat și 0,2% proprietatea celor 3 biserici existente în comună. Există un număr foarte redus de unități mici și foarte mici ale industriei rurale: în număr de 13, ele sunt reprezentate de mori, ateliere și prese de ulei. Unitățile sectorului terțiar (servicii) sunt reduse ca număr, existând o acoperire insuficientă a necesităților rurale: 9 ateliere de fierărie, reparații auto, brutărie, blănărie, etc. Există la nivelul comunei o ofertă tradițională de servicii și ateliere de industrie rurală, specifică unei comunități cu o economie țărănească.

Situarea pe o șosea națională conferă o accesibilitate mărită la piețele urbane (piața municipiului Giurgiu – 13 km) și la târgurile săptămânale (târg de animale la Giurgiu și la târgul săptămânal de la Călugăreni, situat la 10 km).

Principalele ocupații sunt cele legate de agricultură și creșterea animalelor. Numărul persoanelor cu status ocupațional industrial a scăzut după 1990 datorită restructurării industriale din marile centre urbane București și Giurgiu; în prezent fac naveta zilnic numai 50 de oameni, preponderent bărbați.

În percepția autorităților locale, 5% din populație este săracă, existând o distribuție omogenă a acesteia. Sărăcia comunitară își are originea înainte de '90 (când era apreciată la 2%), extinzându-se, ulterior, ca urmare a modificărilor în structura ocupațională, a lipsei sau cuantumului redus al proprietății private.

Serviciile publice au o structură neadecvată dezvoltării normale a comunității studiate: există 3 grădinițe și 2 școli gimnaziale; distanța până la cel mai apropiat liceu este de 13 km; există un dispensar și 1 cabinet stomatologic situate, ambele, în comuna de reședință; personalul medical este format dintr-un medic, 3 persoane cu studii medii.

Problemele comunitare percepute de autorități sunt cele generate de asistența sanitară și cele edilitare (drumuri, iluminat public).

Tabela nr. 3

Gravitatea problemelor comunitare - opinia autorităților -

Tip de problemă	Lipsă probleme (0)	Probleme:			
		Foarte ușoare (1)	Ușoare (2)	Grave (3)	Foarte grave (4)
Drumuri			2		4
Apă potabilă				3	
Izolare					
Poluare aer	0				
Poluare sol	0				
Inundații periodice	0				
Servicii medicale					4
Servicii învățământ				3	
Electrificare	0				
Iluminat public					4
Conflicte etnice	0				
Altele	0				

Sursa: Profilul comunei Daia, Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, 1999.

Dimensiunea confesională este reprezentată de trei biserici ortodoxe și două grupări adventiste. Există o anumită implicare a bisericii ortodoxe și a cultului adventist prin ajutoarele acordate caselor de copii și căminelor de nefamiliști.

În concluzie, comuna rurală investigată, este caracterizată de monoactivitate (agricultura, creșterea animalelor) în care anumite comportamente instituționale pot fi induse de asociațiile de producție (există o asociație puternică, ROSTAR, care are 1200 ha) și de biserică.

Economia specifică comunei este de tip țărănesc. Accesibilitatea asigurată de situarea pe o șosea națională potențează comportamentul comercial al producătorilor agricoli. Stoparea fluxurilor de navetiști, datorită restructurărilor profunde din ramurile neagricole, a condamnat comunitatea rurală la un tip de dezvoltare endogenă care nu și-a găsit încă formele cele mai eficiente de realizare;

urmare a revenirii la o agricultură de subzistență, neperformantă, eventualele tentative de modernizare rurală sunt inhibitate.

5. Modele instituționale concrete ale vieții rurale comunitare

În eșantionul studiat (la nivelul comunei s-a calculat un eșantion reprezentativ, stratificat), numărul de persoane în gospodărie este în medie de 3,19; vârsta medie a capului de gospodărie este de 58,7 ani, iar vârsta medie a gospodăriei de 47,4 ani. Structura pe sexe a gospodăriei este de 49,4% bărbați și 50,5% femei. Aceste valori, medii și procentuale, corespund caracteristicilor populației rurale din România.

Tipologia gospodăriilor rurale investigate a cuprins:

1) gospodării formate numai din pensionari (20), în care vârsta medie este de 67,3 ani; structura pe sexe este caracterizată de preponderența femeilor - 51,2% (bărbații reprezintă 48,7%); structura instrucțională este definită de ponderea studiilor elementare (până în 4 clase - 56,4%) și a celor gimnaziale (până în 8 clase - 25,6%); fără școală sunt 5,1%, iar cu liceu (12 clase - 10,2%). Există o endogamie locală, majoritatea născându-se în localitatea Daia: 89,7%. Domeniile de activitate reflectă situația ocupațională și economică dinainte de '90: 53,8% sunt pensionari de stat și 46,1% pensionari CAP; 97,4% au o slujbă secundară, continuând să fie producători agricoli.

2) gospodării formate din pensionari și persoane de vârstă activă agricultori (8) în care vârsta medie este de 62,4 ani; structura pe sexe este : 52,6% bărbați și 47,4% femei; structura instrucțională, comparativ cu primul tip este deficitară: 10,5% fără școală, 52,6% cu studii elementare și 36,8% cu gimnaziu. Principalul domeniu de activitate structurează acest tip de gospodărie astfel: 89,4% lucrează în agricultură, 5,2% sunt pensionari de stat și 5,4% pensionari CAP. Există același fenomen al imobilismului social, prezent și în prima categorie investigată: 89,4% s-au născut în comuna Daia, 10,5% provin din alt sat.

3) gospodării formate din pensionari, persoane de vârstă activă agricultori și neagricultori (58): gospodării cu statusuri ocupaționale multiple care au o vârstă medie de 42,4 ani în care există 49,3% bărbați și 50,6% femei; structura instrucțională se multiplică: 23,9% au liceu, 21,6% au școală elementară (4 clase), 18,8% au gimnaziu, 16,1% au școală profesională, 3,6% au facultate și studii postliceale și 0,9% liceu agricol; 8,8% nu au studii, iar restul nu au răspuns: 6,3%. Acest tip de gospodărie este caracterizat și de o fluiditate socială deosebită, de o mobilitate spațială accentuată: 12,4% s-au născut într-un oraș, 15,2% s-au născut în alt sat și 72,4% s-au născut în comuna Daia. Principalele domenii de activitate sunt agricultura, industria + construcțiile și serviciile.

5.1. Instituția proprietății

Suprafața funciară aflată în proprietatea gospodăriilor rurale din cadrul eșantionului variază între 0,20 și 9 ha. Repartizarea gospodăriilor rurale pe clase de

mărime ținând cont de suprafață, arată o concentrare a acestora în grupa 1-3 ha, care reprezintă 48% din total eșantion (Tabelul 4). Distribuția pe clase de mărime din comuna Daia este relativ mai echilibrată decât cea înregistrată la nivel județean și național.

Tabelul nr. 4

Distribuția gospodăriilor rurale pe clase de mărime, 1998

	Total țară (%)	Județul Giurgiu (%)	COMUNA DAIA	
			Nr.gosp. respondente	%
până la 1 ha	39	48	20	23
1,1 - 3 ha	33	37	30	35
3,1 - 5 ha	17	14	22	22
peste 5 ha	11	4	13	13
fără pământ			1	1
Total	100	100	86	86

Sursa: Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, 1999.

Suprafața medie a proprietății (3,7 ha) este de 2,2 ori mai mare decât cea înregistrată la nivel județean (1,7 ha) și de 1,6 ori raportat la nivel național (2,3 ha).

Gospodăriile formate din pensionari (vârsta medie 67 ani) și cele formate din pensionari și persoane de vârstă activă agricultori (vârsta medie 62 ani) dețin în proprietate cele mai întinse suprafețe (3,2 ha și respectiv 4,95 ha) situație ce poate fi explicată prin faptul că, în România, Legea 18/1991 a restabilit dreptul de proprietate persoanelor care au fost proprietari înainte de 1945, iar acestea sunt persoanele vârstnice, plasate în aceste grupe.

5.2. Comportament organizațional

Comportamentul gospodăriilor rurale investigate indică faptul că, deși dețin suprafețe mici de teren, orientarea lor către formele asociative de exploatare a pământului este foarte accentuată. Per totalul eșantionului, 38% din respondenți sunt membri ai unei societăți agricole cu personalitate juridică, și 17% au preferat ca formă de organizare o asociație familială.

Cea mai ridicată „apetență”, pentru societățile agricole cu personalitate juridică este specifică gospodăriilor cu media de vârstă ridicată: 63% în cazul gospodăriilor formate din pensionari și fermieri, 50% la gospodăriile formate din pensionari și 31% în cazul gospodăriilor formate din pensionari, fermieri și non-fermieri. Media de vârstă a membrilor din asociațiile legale este de 57 ani.

Apartenența la o asociație familială are o pondere mult mai redusă: 10% în cazul gospodăriilor de pensionari, 16% la cele formate din pensionari, agricultori și nonagricultori și 50% în cazul gospodăriilor compuse din pensionari și agricultori.

5.3. Piața pământului

5.3.1. Vânzarea-cumpărarea de pământ agricol

Întrucât reglementarea circulației juridice a pământului a trenat mult timp, căpătând forma corespunzătoare abia prin Legea 54 din 1998, procesul vânzării-cumpărării de pământ este incipient. Din 86 de gospodării cuprinse în sondaj, numai 4 gospodării au cumpărat pământ după 1990, 4,65% din totalul gospodăriilor, și două gospodării au vândut, respectiv 2,33%.

După tipul gospodăriilor care au cumpărat pământ, o gospodărie este formată din pensionari, iar celelalte 3 sunt formate din pensionari, agricultori și neagricultori. Referitor la gospodăriile care au vândut pământ, una este formată din pensionari și celelalte din pensionari, agricultori și neagricultori.

Suprafețele cumpărate și vândute au fost relativ mici. Astfel, din cele 4 gospodării care au cumpărat pământ o gospodărie a cumpărat mai puțin de 1 ha, o gospodărie între 1,1-3 ha și două gospodării între 3,1 și 5 ha. Una din gospodării a cumpărat pământ în intravilan, iar celelalte trei în extravilan.

Dintre gospodăriile care au vândut pământ, o gospodărie a vândut până la 1 ha, iar alta între 1-3 ha. Una dintre tranzacții s-a referit la pământ situat în intravilan, iar alta în extravilan.

5.3.2. Arendarea

Comparativ cu cumpărarea-vânzarea de pământ, arendarea a cunoscut o mai mare extindere. Numărul de gospodării care au luat pământ în arendă a fost de 6 (6,98% din totalul gospodăriilor cuprinse în sondaj), toate fiind formate din pensionari, agricultori și neagricultori. Suprafața luată în arendă este relativ mică și provine în principal de la rude.

Mult mai mare este numărul gospodăriilor care au dat pământ în arendă, și anume, 43 (reprezentând 50% din total). Dintre acestea, 14 sunt formate din pensionari (adică 32,5%), 23 sunt gospodării de pensionari și agricultori (53,49%) și 6 sunt gospodării de pensionari, agricultori și neagricultori (13,95%).

Pământul s-a dat în arendă cu prioritate societăților agricole cu statut juridic și asociațiilor agricole private.

Arendarea s-a făcut în majoritatea cazurilor pe bază de contract scris înregistrat la notariat. Plata arende s-a realizat în cote părți din producția obținută.

Pondere relativ mare a gospodăriilor care au dat pământ în arendă și orientarea cu prioritate spre societățile agricole menționate se poate explica, pe de o parte, prin puterea economică redusă a gospodăriilor individuale de a-și lucra pe cont propriu terenul aflat în proprietate, iar pe de altă parte prin preponderența producătorilor vârstnici, precum și prin penuria de mijloace tehnice și de capital.

Tabelul nr. 5

Cui și de ce s-a arendat pământ agricol în comuna Daia, județul Giurgiu^{x)}

	FRECVENȚE	
	abs.	- % -
Cui s-a arendat pământ?		
- la societăți comerciale agricole cu statut juridic	39	90,70
- la societăți agricole private	4	9,30
Total	43	100,00
De ce s-a dat pământ în arendă?		
- lipsă de capital	16	37,21
- vârstă înaintată	10	23,26
- sănătate precară	5	11,63
- alte motive	12	27,80
Total	43	100,00

^{x)} rezultate ale sondajului efectuat în martie 1999;

Sursa: Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, 1999.

Din răspunsurile la întrebările referitoare la dorința de a da sau de a lua mai mult pământ în arendă rezultă că situația actuală pare să se prelungească și în anii următori.

Din analiza corelațiilor simple se pot face câteva aprecieri referitoare la percepția perechilor „vânzare-cumpărare” de pământ și „luare-dare în arendă” a terenului agricol - ca activități esențiale ale formării și funcționării instituției „piața funciară” care prezintă următoarele trăsături:

a) cumpărarea și/sau vânzarea de teren agricol sunt percepute mai degrabă ne semnificativ decât negativ, motivul esențial constând în faptul că reconstituirea și constituirea proprietății private au mai mult valențe de subzistență decât de creștere dimensională a exploatațiilor agricole;

b) luarea și/sau darea în arendă de teren agricol se pare că încep să fie percepute ca alternative de gestionare a pământului:

- vârsta înaintată a copiilor gospodăriilor formate numai din pensionari constituie unul dintre motivul care „alimentează” darea în arendă de suprafețe agricole;

- prezența în gospodării, pe lângă pensionari, a altor membri de familie cu ocupație agricolă diminuează relativ puternic darea în arendă. Ceea ce amendează capacitatea de muncă sporită a gospodăriilor formate din pensionari, agricultori și neagricultori de a gestiona terenurile agricole este nivelul scăzut al veniturilor acestora, cu totul insuficient pentru a constitui un suport financiar al practicării tranzacțiilor funciare.

5.4. Piața produselor agricole

Una dintre problemele care a constituit subiectul sondajului a fost și problema pieței produselor agricole.

Înainte de a trece la analiza propriu-zisă trebuie remarcată tendința de comercializare cu precădere a produselor vegetale (respectiv 30,2% din numărul

total de gospodării), spre deosebire de producția animală unde frecvența cazurilor de valorificare prin comercializare a fost numai 8,14%, 81,4% din gospodării reținându-și producția pentru consumul propriu (tabel 6).

5.4.1. Valorificarea producției vegetale – caracteristici principale:

a) din totalul celor 26 de gospodării, pe tipuri de gospodării, tendința spre comercializare este mai mare la cele formate din pensionari, agricultori și neagricultori - (tipul III), unul dintre motive fiind posibilitatea valorificării produselor pe altă piață prin intermediul unor membri ai familiei nelegați strict, ca activitate principală, de agricultură.

Faptul că între vârsta membrilor gospodăriei și posibilitățile de comercializare a produselor vegetale există o legătură, este pus în evidență de coeficientul de corelație simplă a cărui valoare, deși redusă și nesemnificativă din punct de vedere statistic (0,22), confirmă înclinația spre autoconsum atât a produselor vegetale cât și a celor animale, excepție făcând însă cultura florii-soarelui, a cărei producție este valorificată pe bază de contract cu unitățile de prelucrare în schimbul căreia agricultorii au primit atât bani, cât și produse - respectiv ulei și șrot de floarea-soarelui.

b) nivelul ridicat al autoconsumului este unul dintre elementele care explică variabilele negative ale coeficientului de corelație referitor la comercializare; astfel, culturile cel mai des întâlnite în hrana animalelor și a oamenilor au fost: grâul, porumbul, sfecla de zahăr, floarea soarelui și altele (nutrețuri), coeficientul de corelație dintre numărul de animale crescute (bovine și porcine) cu precădere și suprafața cultivată variind de la 0,42 la 0,63.

c) comercializarea produselor agricole s-a lovit de numeroase dificultăți care au fost întâmpinate de toate cele trei tipuri de gospodării, cu precădere cele din gradul III.

Motivațiile dificultăților sunt foarte diverse, oscilând între gradul de îmbătrânire ridicat al gospodăriilor și costurile ridicate de transport al produselor, astfel: neîncrederea producătorilor agricoli în posibilitățile de a achita la timp contravaloarea produselor livrate a condus la stocarea producției sau valorificarea acestora fără contract, comercializarea prin contract întâlnindu-se cu precădere la tipul III de gospodării - 66,7% din totalul gospodăriilor care au vândut pe bază de contract, 53,3% din tipul III și nici o gospodărie formată numai din pensionari; Situația este explicabilă din cel puțin trei motive:

- prețul scăzut oferit de integratori pentru producția cerealiară, preț care nu permite reluarea procesului de producție; de exemplu, este de remarcat că la nivelul anului 1997, agricultorii au primit pentru 1 kg de porumb livrat la bazele de cercetare 800 lei, pentru ca în primăvara următoare să procure sămânță certificată cu 15 mii lei kg, care s-a dovedit a fi necorespunzătoare din punct de vedere calitativ, fapt demonstrat și de producțiile reduse din acel an, majoritatea gospodăriilor recurgând la reînsămânțare, costurile de producție dublându-se astfel;

- imposibilitatea deplasării la fabrică a pensionarilor pentru negocierea contractelor din cauza vârstei avansate, vârsta medie pe cap de gospodărie fiind de 67,36 ani;
- lipsa unor centre locale de colectare, în teritoriu, ale unităților de prelucrare, care să permită deplasarea specialiștilor la nivel de gospodărie, pentru a negocia direct cu agricultorii condițiile încheierii unui contract de integrare.

d) ca urmare a celor prezentate mai sus, majoritatea producătorilor au stocat producția în hambarele proprii, fiind astfel cu curtea plină și cu buzunarele goale, deci în imposibilitatea de a relua procesul de producție, costul lucrărilor mecanice fiind foarte ridicat (pentru un hectar de teren arabil, discuitul și semănatul ridicându-se la 1 milion lei fără a mai discuta despre fertilizare). Prețul îngrășămintelor este mult prea mare pentru resursele financiare ale gospodăriilor, în special ale celor formate numai din pensionari. Din totalul celor 20 de gospodării grupate după domeniul de activitate, 46,19% sunt pensionari CAP cu o pensie variind între 60-120 mii lei/lună în condițiile în care un sac de îngrășămintă complexe costă aproximativ 150 mii lei (50 kg).

Lipsa mijloacelor financiare a condus la efectuarea unei fertilizări insuficiente și implicit la obținerea unor producții reduse. Au existat însă și cazuri în care fertilizarea s-a efectuat la timp, respectându-se graficul lucrărilor agricole, producția medie obținută ridicându-se la 5000 kg/ha la cultura grâului. Însă cazurile de acest gen sunt sporadice și au fost întâlnite cu precădere la tipul III de gospodărie.

e) aspectele mai sus menționate la punctul **b** se referă la pământul lucrat în gospodăriile proprii, întrucât pentru cel arendat costul lucrărilor mecanice a fost suportat din producția obținută, agricultorii primind pentru un hectar arendat fie cotă fixă, fie cotă parte din producția obținută.

f) în ceea ce privește comercializarea produselor vegetale fără contract, aceasta s-a efectuat în special prin vânzare pe altă piață (tip II, III) și mai puțin pe piața locală (tip I), cu precădere către cumpărătorii individuali; produsele astfel valorificate au fost grâul, porumbul și legumele.

5.4.2. Valorificarea producției animale

După cum s-a menționat anterior, din totalul gospodăriilor numai 8,14% au comercializat produse animale (7 gospodării), greutatea specifică cea mai mare deținând-o tipul III și numai una din tipul I (pensionari).

Dacă la comercializarea produselor agricole vegetale dificultățile au fost mult mai numeroase, în ceea ce privește vânzarea produselor animale nu s-au constatat dificultăți decât în două cazuri, aparținând tipului I și III, fiind motivate de ponderea ridicată a autoconsumului în totalul producției obținute sau de prețul prea mic obținut prin vânzarea lor.

Comercializarea pe bază de contract s-a întâlnit în două cazuri – ambele gospodării aparținând tipului III – fiind reprezentate prin încheierea unor contracte cu diferiți vânzători sau cumpărători individuali. În acest sens, este de remarcant intensitatea legăturii dintre practicarea agriculturii ca slujbă secundară și

posibilitățile de valorificare a produselor animale pe contract, fapt pus în evidență de coeficienții de corelație simplă care variază de la 0,35 pentru laptele de vacă, brânza de oaie, lână, cașul de oaie, carne de porc, carne de găină și ouă până la 0,37 la carnea de bovină pe total gospodării.

Ponderea cea mai mare pe tipuri de gospodării revine tipului III, întrucât pentru tipul I și II coeficienții sunt negativi sau ne semnificativi din punct de vedere statistic, compensarea efectuându-se pe seama coeficienților aparținând tipului III, care au variat între 0,36 și 0,85. Valorile negative obținute pentru tipul I și II explică ponderea ridicată a autoconsumului în totalul producției obținute.

Ca și în cazul produselor vegetale, se remarcă tendința de vânzare fără contracte, îndeosebi pe altă piață (pentru tipul III) sau pe piața locală (pentru tipul I), către cumpărători individuali. Situația întâlnită la comercializarea pe bază de contract a producției animale este precară și la comercializarea fără contract, intensitatea ei fiind mult mai puternică, coeficientul de corelație variind de la 0,32 la 0,45 pentru laptele de vacă pe total gospodărie; pe tipuri de gospodării, tipul II iese în evidență prin comercializarea produselor fără contract, coeficienții variind între 0,41 și 0,46. Și în acest caz nivelul autoconsumului este foarte ridicat pentru gospodăriile din tipul I și II, fapt care a condus la un grad redus de valorificare a produselor.

Privită dintr-un asemenea punct de vedere, problema comercializării produselor pare să se adâncească, având efecte negative asupra posibilităților agricultorilor de a relua procesul de producție din lipsă de resurse financiare cu efecte directe și asupra nivelului de viață al gospodăriilor, al pauperizării continue a agricultorilor.

Tabelul nr. 6

Comercializarea produselor pe total gospodării

	Produse vegetale		Produse animale	
	Frecvență	%	Frecvență	%
Da	26	30,23	7	8,14
Nu	52	60,47	70	81,40
Nu cunoaște	2	2,33	1	1,16
Nu știu/nu răspund	6	6,98	8	9,30
Total	86	100	86	100

Sursa: Proiect FAO, „Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România”, manuscris 1999.

5.5. Piața serviciilor pentru agricultură

În comuna Daia agricultorii apelează într-o proporție foarte redusă la sfaturile specialiștilor agricoli: 6% au apelat la camerele agricole, 9% la inginerul agronom și 57% la medicul veterinar.

Gospodăriile tinere formate din agricultori, pensionari și neagricultori sunt mai „deschise” și apelează într-o proporție mai mare, decât media înregistrată la

nivel de eșantion, la ajutorul specialiștilor (64% la medicul veterinar, 12% la inginerul agronom și 5% la camerele agricole).

Această „lipsă de interes” manifestată ar putea avea ca explicație, pe de o parte faptul că nu se conștientizează rolul consultanței în obținerea unor producții ridicate, nu se conștientizează că rolul unor resurse calificate reprezintă o condiție esențială în dezvoltarea gospodăriei agricole, iar pe de altă parte, faptul că specialiștii agricoli au o calificare tehnică și o pregătire limitată în domeniul economic, ce nu le permite să ofere sfaturi micilor agricultori, pornind de la principiul rentabilității.

Astfel, numai 60-80% dintre cei care au apelat la sfaturile specialiștilor se declară mulțumiți de activitatea acestora, iar intenția de viitor în privința acestor servicii se cantonează la un procent asemănător de 75-90%.

5.6. Piața input-urilor

Deși gospodăriile țărănești reprezintă o piață importantă pentru input-urile agricole, cererea manifestată este relativ redusă: dacă 83% din gospodării au folosit mijloace mecanice pentru a lucra pământul, doar 42% au folosit îngrășăminte chimice, 13% pesticide și 9% furaje combinate. Situația este similară cu cea întâlnită la nivel național, unde folosirea input-urilor moderne de producție este situată la un nivel foarte scăzut.

Mulți producători agricoli au neglijat acest factor decisiv al producției, care este sămânța. Au recurs adesea la sămânța proprie (38% din total eșantion), degenerată și impurificată, cu rezultate productive dintre cele mai slabe. Gospodăriile formate din pensionari (47%) și cele formate din pensionari și agricultori (60%) folosesc în cea mai ridicată proporție gospodăria proprie ca sursă de sămânță.

Canalele de procurare a semințelor (altele decât propria gospodărie) sunt: întreprinderile private 5% și piața locală 3%. Pe total eșantion 49% declară că își procură semințele din alte surse.

Potrivit anchetei, din total gospodării investigate numai 42% declară că au folosit în anul 1998 îngrășăminte chimice. Analizând canalele de aprovizionare pe tipuri de furnizori se remarcă faptul că toate cele trei tipuri de gospodării preferă întreprinderile private.

Scumpirea din ultimii ani a îngrășămintelor chimice a reorientat interesul agricultorilor spre îngrășămintele organice, ce sunt utilizate de 45% din gospodăriile investigate. Acest tip de îngrășământ este insuficient utilizat în prezent, meritând să i se acorde prioritate nu numai datorită situației dificile în aprovizionarea cu îngrășăminte chimice, ci și pe considerente de conservarea mediului înconjurător și a solurilor din mediul rural. Gospodăriile de pensionari sunt adeptele în cea mai mare proporție (50%) a acestui mod tradițional de fertilizare a solurilor.

Pierderile provocate de paraziți, boli și buruieni în cursul procesului de producție, dar și în timpul păstrării recoltei, sunt foarte mari.

Ridicarea vertiginoasă a prețurilor, corelată și cu lipsa cunoștințelor tehnice necesare a îngustat foarte mult câmpul de utilizare a acestor substanțe (13% din total eșantion). Se remarcă același nivel scăzut de utilizare în cazul tuturor gospodăriilor rurale.

Nivelul de dotare mecanică existent face ca numai 8% dintre gospodăriile rurale se declară că își asigură mecanizarea cu resurse proprii. Restul de 92% sunt nevoite să își procure serviciile mecanice din diverse surse. 38% cumpără servicii mecanice de la întreprinderi private din afara comunei, 28% de pe piața locală, 12% de la societățile agricole cu personalitate juridică.

Dacă gospodăriile formate din pensionari și agricultori preferă procurarea serviciilor mecanice de pe piață (50%) și de la societățile agricole cu personalitate juridică 32%, cele formate din pensionari, agricultori și nonagricultori sunt orientați către întreprinderile private (41%) și piață (32%), iar cele compuse din pensionari preferă întreprinderile private (60%) și piață (20%).

Creșterea costului tractoarelor, mașinilor agricole și a cheltuielilor de exploatare, în special datorită scumpirii combustibililor, face ca forța de tracțiune principală, în cazul multor gospodării rurale, să fie reprezentată de animale.

Din păcate, o mare parte dintre agricultorii investigați sunt restanți în respectarea cerințelor de bază, elementare ale practicii agricole avansate. De aici decurg eșecurile (producții scăzute) și uneori chiar lipsa de interes pentru continuarea activității.

Producția scăzută nu-i permite micului agricultor să acceadă la capital, necesar pentru procurarea *input*-urilor moderne, iar lipsa acestora împiedică orice progres în productivitate.

5.7. Piața financiară

Piața financiară este deficitară în comunitățile rurale din România. Explicația poate fi găsită în sistemul macrofinanciar – disfuncționalități, aparat birocratic inflexibil și greoi – și într-un comportament tradițional specific nivelului microeconomic.

În comunitatea pe care am investigat-o există, la nivelul individului, un comportament antifinanciar pronunțat; așa se face că la nivel comunitar și individual funcționează resorturi tradiționale atât de puternice încât determină reacția de respingere a modernității rurale de tip financiar: 91,8% dintre subiecți nu au făcut în 1998 nici un împrumut și numai 8,2% au apelat la împrumuturi.

Împrumuturile făcute au fost orientate spre scopuri agricole (85,7%) și scopuri sociale – 14,3% din cei care au împrumutat au făcut-o pentru desfășurarea normală a unor evenimente, ca de exemplu începerea școlii de către copii, pentru a cumpăra – manuale, haine, încălțăminte – sau pentru nunți, botezuri, înmormântări. Sursa împrumutului este numai sfera relațiilor sociale-rurale, cunoștințe, prieteni – nici un subiect nu a apelat la o formă instituțională (bancă).

Analiza statistică a relevat că variabilele independente care au determinat „actul împrumutului” sunt vârsta, nivelul instrucțional, statusul ocupațional multiplu, creșterea animalelor, comercializarea produselor vegetale, utilizarea forței de muncă din afara gospodăriei; coeficientul de corelație între variabilele enunțate mai sus și actul împrumutului este de 0,96. Există, totuși, la nivel de intenție declarată un interes latent pentru o formă instituțională; întrebați care ar fi prima sursă la care ar apela pentru un împrumut, 58% au invocat rudele, vecinii și prietenii și 42% au menționat banca.

5.8. Piața forței de muncă

Pentru comunitățile rurale din România, piața forței de munca este o instituție care nu funcționează formal; la nivel informal, datorită resurselor bănești disponibile în fiecare gospodărie rurală, există forme structurale și funcționale specifice economiei țărănești. Gospodăriile formate numai din pensionari și agricultori au angajat în proporție 12,5% forță de muncă în 1998; dintre ei, 50% au angajat lucrători sezonieri, pe care i-au plătit dându-le o sumă de bani/zi pentru lucrări de întreținere a culturilor și recoltat; 50% au angajat rude, pe care le-au plătit cu produse agricole, pentru lucrări de întreținere și recoltat.

Gospodăriile formate din pensionari, agricultori și neagricultori au angajat lucrători într-o proporție mult mai mare 27,6%; din această subgrupă au angajat rude 75,05%, lucrători sezonieri 18,7% și lucrători permanenți 6,2%; rudele au fost plătite, în mod deosebit, cu un salariu săptămânal; 15, 8% dintre rude au fost retribuite în acest mod, restul având un salariu lunar (17%), la normă (17%) și combinații (în produse agricole + normă + salariu). Lucrătorii permanenți și cei sezonieri au primit o sumă de bani/zi. Rudele au fost folosite la lucrările de semănat, întreținere, recoltat, îngrijire animale, vânzare a produselor; lucrătorii sezonieri la întreținerea culturilor, recoltat, îngrijirea animalelor; lucrătorii permanenți, la întreținerea culturilor.

Corelația simplă (*Pearson*) a identificat o corelație pozitivă semnificativă între gospodăriile de acest tip care cresc porci și utilizarea lucrătorilor sezonieri (0,6); corelația multiplă, în care variabila dependentă este utilizarea forței de muncă din afara gospodăriei, iar variabilele independente sunt vârsta, nivelul instrucțional, status ocupațional multiplu, creșterea animalelor, comercializarea produselor vegetale, comercializarea produselor animale, utilizarea input-urilor, utilizarea serviciilor, utilizarea împrumuturilor, este de 0,85. Este cert ca în acest caz se conturează un tip nou instituțional, cel al antreprenorului rural, purtător al unor noi modele de viață economică și socială, care începe să-și gestioneze gospodăria ca pe o fermă, în funcție de o logică de tip capitalist.

BIBLIOGRAFIE

1. Nica, N., *Contextul dezvoltării rurale în România*, în *Planul Dezvoltării Rurale în România* (manuscris), București, World Bank Team, 1999.
2. Sandu, D., *Cine sunt antreprenorii din agricultura de tranziție?*, (manuscris), București, 1999.
3. Tesliuc, E., Chirca, C., *Analiza dezvoltării rurale în România*, București, Banca Mondială și Comisia Națională pentru Statistică, 1999.
4. ***, *Rural development in Romania, Green Paper*, Institute of Agricultural Economics and Urban Project, Bucharest, 1998.
5. ***, *Private Agriculture in Romania*, Household Survey, MAF, European Commission, World Bank, Bucharest, 1997.